

5-SINF O'QUVCHILARINI MILLIY KASHTACHILIK ASOSIDA ESTETIK TARBIYALASHNI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.

Olimova Dilnoza Murodullo qizi

Termiz davlat universiteti 2-bosqich tayanch doktoranti.

Annotatsiya: Maqolada kashtachilik san'ati haqida nazariy ma'lumot, gul va naqshlardan foydalanish, rang tanlash haqida nazariy ma'lumotlar keltirgan.

Kalit so'zlar: Kashtachilik, naqshlar, ta'lim, o'quvchilar, gulli bezaklar.

Kirish. Insonning komillik darajasiga yetishishida, ijodiy fikrlay oladigan, barkamol shaxs bo'lib shakllanishida kashtachilik san'atining o'rni, o'ziga xos roli mavjud, Bugun naqqoshlik kashtachilik san'ati 5-sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalash bilan birga, Vatanimizga muhabbat, ma'naviy, madaniy merosimizdan faxrlanish, milliy an'analar, qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash, ma'naviyat tarbiyasini o'z ichiga oladi va kashtachilik san'at ta'limi vositasida oliy tuyg'ularni o'quvchilar ongiga singdiradi[3]. Ilm-fan, san'at gullab yashnagan Amir Temur va temuriylar davrida xalq amaliy san'atning har xil turlari boyicha juda ko'b san'at asarlari yaratilib, ulkan kashfiyotlar qilindi. O'sha davrda qurilgan barcha maqbara va madrasalarni kuzatadigan bo'lsak, ularning shakli va bezaklarida Kashtachilik san'ati ham oz aksini topganligini guvohi bo'lamiz. Andozalar va moslamalar yordamida ishlanadigan turli geometrik naqshlarning yaratilganligi bunga misol bola oladi. XV-XVI asrlarda yashab ijod etgan moyqalam sohiblari Mirak Naqqosh, Sultonali Mashshadiy, Kamoliddin Bexzodning gozal xalq amaliy san'at asarlarida, badiiy qurishyasash san'ati qollaniladi va rivojlanadi. XVIII-XIX asrga kelib boshqa sohalar kabi xalq amaliy san'atga e'tibor pasayib ketdi[5]. Xalq amaliy san'at turlaridan kashtachilik, gilamchilik, yog'och o'ymakorligi turlari bilan uzviy bog'liqlik, kashtachilik san'atidan bilim berish, ijodkorlikni, fikrlashni o'stirishda muhim ahamiyatga egadir.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda badiiy kashtachilik togarak ishlari birmuncha takomillashib, mutaxassis olimlar tomonidan yangi shakl, yonalishlari ishlab chiqildi va

o'qitib kelinmoqda. Ayniqsa, soha olimi S.Bulatov va Q. Qosimovlar tomonidan ma'lum ishlar amalga oshirildi. Kashtachilik san'ati o'quvchilarni fikrlashga, ijodkorlikka, tafakkur qilishga o'rgatadi. Kashtachilik to'garaklarini umumta'lim maktablarida tashkillashtirilsa har tomonlama yetuk shaxs yetishtirishga juda katta e'tibor beriladi[6]. Umumta'lim maktablarida amaliy san'at turlarining to'garaklarda o'rgatilishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa "Mohir qo'llar" to'garaklarida o'zbek milliy kashtalarimizning qizlarimizga o'rgatilishi Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Besh tashabbus" ning birinchi tashabbusi bo'lgan "Yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi". Maktablardagi "Mohir qo'llar to'garagi"ni tashkil etishda va unda milliy qadriyatlarimizning namunalarini va kashtachilik sizrlarini o'quvchi-qizlarga o'rgatishda yuqorida ta'rif berib o'tilgani kabi o'z kasbining fidoyi insonlari bo'lgan pedagog o'qituvchilarimizning kashtachilik bo'yicha egallagan bilim ko'nikma malakarining ahamiyati katta[7].

Ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida "Farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarni egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan masala hisoblanadi" deb ta'kidlaydi prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev. [1] Shunday ekan, sog'lom, har tomonlama barkamol avlodni shakllantirish uzluksiz ta'lim tizimida mehnat qilayotgan pedagogning saviyasiga, tayyorgarligiga va fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga munosabatiga bog'liqdir. O'qituvchi jamiyatning itimoiy topshirig'ini bajaradi, jamiyatda yetuk mutaxassislarni tayyorlashda o'qituvchi muayyan ijtimoiy-siyosiy, pedagogik va shaxsiy talablarga javob berishi lozim.

O'quvchi-yoshlarni mustaqil Vatanimiz ravnaqi uchun qo'shadigan hissalar chuqur bilimli bo'lishlari va kerakni kasb-hunarni egallab, bu borada sezilarli hatijalarga, samaralarga erishlaridir. Ularni biz madaniy va ma'haviy qadriyatlarimiz zamirida tabiyalab, kamol toptirishimiz kun tartibidagi dolzarb muammolardandir. Umumiy ta'lim sohasida ro'y berayotgan o'zgarishlar, xalq ta'limini yanada rivojlantirish borasida qabul qilinayotgan qonun - qoidalar fikrimizning yaqqol dalilidir.

O'zbekistonda xalq amaliy san'ati namunalari asosan qo'l mehnati orqali tayyorlanishi bilan ahamiyatlidir. Qo'lda kashta tikish uchun o'ziga xos asboblar bo'ladi. Kashtachilikda ignalar, angishvona, qaychi, santimetr lenta, ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar hamda chambarak ishlatiladi. Kashtachilikda oq, kul rang, och sariq, och malla rangli surp, bo'z, shoyi, baxmal, chit yoki satin kabi matolar ishlatiladi. Bunday matolarda naqshlar chizilganda yaxshi ko'rinadi, rangli iplarning aksariyati unga mos tushadi[8]. Gul, rasm, naqshlar chizish uchun chizg'ichlar, yumshoq va qattiq qalamlar, daftar, albom, o'chirg'ich, millimetrlangan qog'oz, nusxa ko'chiradigan qog'oz va shaffof qog'ozlar kerak bo'ladi. Chambarak gazlamani tarang tortib turish uchun ishlatiladi. 20-40 sm li ikkita gardishdan iborat bo'lib, bir- birini ichiga tushib turadi. Agar kichik gardish katta gardish ichiga qiyin tushadigan bo'lsa, katta gardishning ichki tomonini jilvir bilan tozalash kerak. U juda kichik bo'lib, katta gardishdan tushib ketadigan bo'lsa atrofiga yupqa gazlama o'rab qo'yish mumkin. Kashta tikishda muhim hisoblangan vositalardan yana biri chambarakdir[9].

Kashta tikiladigan gazlamani chambarakka tortishda uning kichik gardishi qo'yilib, iplarini qiyshaytirmasdan to'g'rilanadi. Katta gardishni uning ustiga qo'yib, bosib gazlama tarang tortib qo'yiladi. Chambarak tortilayotgan yupqa gazlama yirtilmasligi, shuningdek, kashta tikiladigan gazlama ish paytida kir bo'lmasligi uchun, uning ustiga o'rtasi chambarakning diametridan kichikroq doira qilib qo'yilgan boshqa gazlama qo'yiladi. Chambaraklar stolga mahkamlab qo'yish uchun vintli bo'lishi ham mumkin[10]. Kashtalarning ko'p xillarida umuman chambarak ishlatilmaydi. Kashta tikish uchun cho'ziqroq ko'zli kalta (1 va 2 tartibli) ignalar tanlanadi. Ignaning ko'zi katta bo'lsa, bir necha qavat ipni o'tkazish oson bo'ladi. Bunday ignalar sanama va oddiy choklarni tikishda, hamda ipni sanash va ajratib olish uchun qulay. Jun ipni ignaga o'tkazish qiyin. Bu ipni o'tkazish uchun ignalar komplektidagi ip o'tkazgichdan foydalanish mumkin. Uning bir qatim ipak yoki ingichka g'altak ip bilan o'tkazsa ham bo'ladi. Ipakni ikki qavat qilib, hosil bo'lgan petlya ichiga jun ipi uchun kiritiladi, ipakning ikkala uchini igna ko'zidan o'tkazib, jun ip bilan birga tortib olinadi[11]. Zich va yupqa (markizet, shoyi, batis, shifon) gazlamaga kashta tikishda, ko'zi kichik, ingichka igna kerak bo'ladi. Yo'g'on igna sanchilgan joylarda teshik qoladi. Katta ko'zda esa ingichka ipni yaxshi tutib bo'lmaydi. Buyumlarni biriktirib ko'klash uchun 1 va 3 tartibli ignalar ishlatish qulayroq. Kashtani chambaraksiz tikishda,

bir necha qavat gazlamaga igna sanchishda, buyumlar chetini buklab tikishda ignani gazlamadan o'tkazish uchun angishvona kerak bo'ladi. Ang- forsha angusht, ya'ni barmoq, vona, bona saqlovchi degan ma'noni bildiradi. Qo'lga igna kirib ketmasligi uchun barmoqqa qo'yiladigan metall g'ilof. Angishvonaning usti va yoni ignani qadashda toyib ketmasligi uchun chuqurchalar qilib tayyorlanadi. Angishvona o'ng qo'lning o'rta barmog'iga taqiladi, uni barmoqning yo'g'onligiga qarab tanlanadi, lekin u barmoqni siqib yoki undan tushib qoladigan bo'lmasligi kerak. Naqshlar uchun o'tkir uchi 10-12 sm uzunlikdagi qaychilar ishlatiladi. Ishlash uchun uch xil uchi ingichka kichkina qaychi gazlamadagi ipni qirqish va tortib olib tashlash uchun; uchi qayrilgan o'rtacha kattalikdagi qaychi-kashta tikayotganda ip uchini qirqish uchun; katta qaychi gazlama kalava iplarini qirqish uchun. Qaychilar yaxshi charxlangan, tig'larining uchi to'la yopiladigan bo'lishi kerak. Santimetrli lenta tikish ishlarida buyum o'lchamlarini aniqlash, gazlamaga bezakni rejalash, tikish ishlarini bajarishda foydalaniladi. Kashtachilikda yog'och dastali ikki xil, ya'ni ilmoqli- ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi[12]. Kashta tikishda ilmoqli bigiz ayrim materiallarga masalan charm, kartonga ninani qiynalmay o'tkazish uchun, oldin ilmoqsiz bigiz bilan teshib olinadi, so'ngra kashta tikiladi. Millimetrli qog'oz-naqshlar, ayniqsa geometrik, sanama naqshlar tuzish kerak bo'ladi. Kashta gulni gazlamaga ko'chirishga tayyorlashda shaffof qog'oz ishlatiladi. Naqsh avval shaffof qog'ozga ko'chiriladi, keyin qog'ozdan gazlamaga ko'chiriladi.

Kashta tikishda unga gul va naqshlar tanlash ham muhim hisoblanadi. Kashta tikish uchun kashta gul, rasm bo'lishi zarur. Naqsh- arabcha tasvir gul degan ma'noni anglatadi. Kashtado'zlik san'atida har bir millatning o'ziga xos eng ko'p qo'llaydigan naqshlari bo'ladi. O'zbek kashtalarida o'simliksimon, geometrik hamda gul naqshlari ko'p bo'lsa, rus kashtachiligida geometrik, o'simliksimon shakllar, gullar, qush va mevalar ko'p tasvirlanadi, qozoq va qirg'iz kashtachiligida esa ko'proq hayvonlar, shox va tuyoqlarni eslatuvchi elementlar tasvirlanadi[13].

Kashtada gul ko'pincha yopiq yuzada, ya'ni qandaydir geometrik shakl bilan chegaralangan yuzada tuziladi. Bu kvadrat yoki to'g'ri to'rtburchak shaklidagi dasturxon, so'zana, palak, zardevor, kirpich, choyshab, belbog', yostiq ustiga yopiladigan jildi,

dastro'mol va hokazolar bo'lishi mumkin. Buyum shakliga va kashtado'zning mo'ljaliga qarab kashta gulning shakli va joy o'zgarishi, masalan, dasturxon, dastro'mollarning burchaklariga yoki o'rtasiga kashta tikilishi mumkin. Burchakdagi kashta gullarining tuzilishi har xil bo'ladi. Bezakda bargli va gulli novdalar burchakdan chap va o'ng tomonga yo'nalgan[14]. Hamma bezaklarda aytilgan o'simliklarga o'xshashlik saqlanib, gul va barglari yangi shaklga kiradi.

Kashta tikishda badiiy mazmunni bilan bog'liq yana bir o'ziga xoslik unga to'g'ri rang tanlashdir. Kashta tikish rang bilan chambarchas bog'liq. Iplarni tanlashda ranglarning yo'g'onlashuvini, ular bir-biriga qanday ta'sir etishini bilish zarur. O'zaro mos ranglarni tanlashda berk spektr qatori ranglaridan iborat ranglar doirasi asos qilib olinadi. Agar uch qirrali shisha prizmadan nur tarami o'tkazilsa, u tarkibiy qismlarga bo'linib ko'rinadi, rangli yo'l-spektr hosil bo'ladi. Tabiatda ranglarning bunday qo'shilishini ko'pincha kamalakda, quyosh nuri shudring zarralaridan o'tishida ko'rish mumkin[15]. Ko'zga ko'rinadigan spektr uzluksiz o'zgarib boradigan qizil, to'q sariq, sariq, yashil, zangori, ko'k, binafsha ranglar qatoridan iborat. Bu ranglar bir-biridan oraliq tuslar gammasi bilan ajralgan bo'ladi. Agar spektr ranglarini o'sha tartibda doiraga joylashtirilsa, ko'k- binafsha va qizil ranglar orasida to'q qizil rang bo'ladi. Ranglar doirasini diametri bo'yicha bir tomonda qizil to'q sariq va sarg'ish-yashil, ikkinchi tomonida zangori-yashil, ko'k, ko'kish-binafsha ranglar qoladigan qilib ikkiga bo'lish mumkin. Doiraning qizg'ish-sariq bo'lagidagi ranglari iliq va ularga qarama-qarshi hamma ranglar turlarini sovuq ranglar deyiladi. Ular ko'kimtir ufq, suv, muz ranglarni eslatadi. Har qanday rang o'zining tusi, och va to'qligi bilan xarakterlanadi. Rang tusi-qizil, ko'k, sariq va hokazo- rangdorlik[16].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda *o'zbek xalq amaliy bezak san'ati ham san'at, ham hunar. asrlar mobaynida otabobolarimiz tomonidan ko'z qorachig'idek asrab avaylab kelingan xalq amaliy bezak san'ati durdonasidir. Asrlar davomida ortirgan madaniy boyligimiz, xalq amaliy san'atining ayrim turlari, ularning o'ziga xos tomonlari, haqiqiy ozbekcha nomlari ishlash texnologiyasi va ularni yaratgan ustalarimizning nomlari asta-sekin unutilib ketish arafasida. Shuning uchun xalqimizning asrlar boyi qilgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan tarixiy yodgorliklar va boshqa amaliy san'atini ko'z qorachigidek saqlash,*

qadrlash va ulardan foydalanish hozirgi davrimizning eng muhim vazifalaridan biridir. Kashtachilik sirlarini o'rgatishdan avval to'garak a'zolari kashtachilik tarixi, kashtachilikda avval qaysi matolarga tikilganligi hozirgi kunda qanday gazlamalarga tikilayotganligi haqida ma'lumot beriladi. O'quvchilarga hozirgi zamonaviy yo'nalishida ham aynan kashtachilik usulining keng qo'llanilayotganligi haqida ma'lumot beriladi. Bu ma'lumotni berishda kashtachilik usulida tikilgan buyumlar, kiyimlar, uy-jihozlarining oldingi ko'rinishi va hozirgi moda jurnallaridagi zamonaviy liboslarning eskizlarini ko'rsatish mumkin. Shundan keyingina kashtachilikda ishlatilgan va ishlatilayotgan gazlamalarning, iplarning ranglari, chok va naqsh turlarini tafovutini ko'rsatish lozim. Bu ma'lumotga ega bo'lgan o'quvchilarda kashtachilik san'atiga bo'lgan qiziqishlari yanada ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: O'zbekiston 2017 yil, - 489b.
2. Sh. Mirziyoyev, "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-5242-son, 2017-yil 17-noyabr. 2-10 betlar
3. K.M.G'ulomov Amaliy san'at. -T: Iqtisod-moliya, 2008. 90 bet.
4. S.S.Bulatov va M.Ashirov Amaliy san'at atamalar lug'ati. -Toshkent: Ensiklopediya bosh red., 1991. 86 bet.
5. Abdukarimovich, Y. T. (2023, January). SPECIFICITY OF PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF YOUNG PEOPLE FOR THE FAMILY. In Conference Zone (pp. 147-149).
6. Yo'ldoshev Tojiddin Abdukarimovich. (2023). OILADA BOLALARNI TO'G'RI TARBIYALASHNING ASOSIY SHARTLARI VA MUAMMOLARI. SCHOLAR, 1(1), 139–143.
7. Abdukarimovich, Y. T., Isokovich, U. F., & Melikmurodovich, S. U. B. (2023). FORMATION OF A RELATIONSHIP OF RESPONSIBILITY TO THE FAMILY IN YOUNG PEOPLE.
8. Abdukarimovich, Y. T. (2022). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARNI TARBIYALASHDA MA 'NAVIY-AXLOQIY XUSUSIYATLARNI SHAKLLANTIRISH. Uzbek Scholar Journal, 11, 114-116.
9. Abdukarimovich, Y. T., Nurmatovich, K. A., & Kakhramonovna, S. S. (2022). Crisis of the Age of Maturity, The Formation of The Image of "I". Global Scientific Review, 9, 21-25.

10. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
11. Isakovich, U. F., & Abdukarimovich, Y. T. (2022). THE PECULIARITIES OF THE FORMATION OF SPIRITUAL EDUCATION IN CHILDREN IN THE FAMILY. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 9, 1-4.
12. Yuldashev, T. (2022, February). Measures to eliminate or prevent the manifestation of personality aggression. In *Conference Zone* (pp. 227-229).
13. Abdukarimovich, Y. T., & Melikboboyevich, S. U. (2022). FORMING A RESPONSIBLE ATTITUDE TO THE FAMILY IN YOUNG PEOPLE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 653-657.
14. Abdukarimovich, Y. T. (2021). Pedagogical direction cooperation between family and educational organization.
15. Yo'ldoshev, T. (2021). KELAJAK AVLODNI TARBIYALASHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. *Academic research in educational sciences*, 2(NUU Conference 1), 333-336.
16. Йулдошев, Т. А. (2018). ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ. Журнал выпускается ежемесячно, публикует статьи по гуманитарным наукам. Подробнее на, 85.

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: O'zbekiston 2017 yil, - 489b.